

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

Кафедра сімейної та спеціальної педагогіки і психології

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

**ДО ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ,
ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«КРИЗОВЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ»**

*для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 012 Дошкільна освіта*

Одеса 2023

УДК 159.922

*Рекомендовано до друку Вченою радою Державного закладу
«Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»
протокол № 13 від 29.06.2023 року*

Рецензенти:

Бутузова Л. П. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, логопедії та інклюзивної освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка

Тодорцева Ю. В. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи Національного університету «Одеська політехніка»

Кримова Н. О. Методичні рекомендації до проведення практичних занять, організації самостійної роботи з навчальної дисципліни «Кризове консультування» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальності 012 Дошкільна освіта: метод. реком. Одеса, Університет Ушинського, 2023. 50 с.

Методичні рекомендації до проведення практичних занять, організації самостійної роботи з навчальної дисципліни «Кризове консультування» містять: передмову, загальну інформацію про навчальну дисципліну, теми лекційного курсу, плани практичних занять, питання для самоперевірки, вимоги до виконання самостійної роботи, перелік індивідуальних науково-дослідних завдань, тестові завдання, глосарій.

ЗМІСТ

| | |
|---|----|
| ВСТУП | 4 |
| РОЗДІЛ 1. ОПИС ТА СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ | 6 |
| 1.1. Опис навчальної дисципліни..... | 6 |
| 1.2. Критерії оцінювання за різними видами роботи..... | 7 |
| РОЗДІЛ 2. ТЕМИ ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ | 16 |
| РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ | 18 |
| 3.1. Теми практичних занять..... | 18 |
| РОЗДІЛ 4. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ | 30 |
| РОЗДІЛ 5. ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ | 34 |
| 5.1 Приблизна тематика есе..... | 34 |
| 5.2 Методичні вказівки щодо оформлення есе..... | 35 |
| РОЗДІЛ 6. КОНТРОЛЬНІ ЗАСОБИ ПЕРЕВІРКИ РЕЗУЛЬТАТІВ ПРАКТИЧНОЇ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ | 38 |
| 6.1. Приклади тестових питань для поточного контролю..... | 38 |
| ГЛОСАРІЙ | 40 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ | 46 |
| ДОДАТКИ | 48 |

ВСТУП

Потреби суспільства у кваліфікованій психологічній допомозі в кризовій ситуації викликали необхідність професійної підготовки майбутніх фахівців у системі дошкільної освіти. Інтенсифікація кризових процесів, що відбуваються у суспільстві, а саме: зростання техногенних катастроф, прояви тероризму та інших видів насильства, зростання фактів суїцидальної та адиктивної поведінки обумовлює необхідність освоєння основних аспектів та технік кризового консультування в освітньому процесі. Тому, траєкторія навчального процесу спрямована на підготовку майбутніх фахівців дошкільної освіти до використання в професійній діяльності основних положень кризової психології та напрямів надання психологічної підтримки дітям в екстремальних ситуаціях та людям, які перебувають у стані психологічної кризи.

Загальним принципом кризового консультування є спрямованість роботи на стійкі зміни, в результаті яких особистість знаходить суб'єктивне відчуття управління ходом свого життя і відновлює впорядковану і несуперечливу картину світу. Для надання ефективної та результативної допомоги в кризових та екстремальних ситуаціях майбутньому фахівцю необхідно розуміти сутність таких понять, як умови, чинники, методи та технології кризового консультування, а також психологічні механізми змін у людини в цьому процесі. Основним завданням кризового консультування є актуалізація адаптивних та компенсаторних ресурсів особистості, мобілізація психологічного потенціалу для подолання негативних наслідків надзвичайних обставин.

Мета навчальної дисципліни: сприяння професійному становленню здобувачів освітнього ступеня магістр через формування знань, умінь та навичок щодо підготовки і кваліфікованого проведення кризового консультування.

Очікувані результати вивчення дисципліни

Здобувач освітнього ступеня магістр:

- знає сутність, принципи та цілі кризового консультування;
- визначає особливості кризових станів та кризового консультування як форми психологічної допомоги;
- знає теоретичні концепції у практиці кризового консультування;
- визначає специфіку роботи в галузі екстреної психологічної допомоги;
- розуміє етичні принципи професійної діяльності психолога.

Здобувач освітнього ступеня магістр вміє:

- здійснювати комплексний аналіз кризових проблем; визначати особливості кризових станів;
- застосовувати теоретичні концепції у практиці кризового консультування;
- організовувати консультування з урахуванням специфіки проблеми;
- здійснювати вибір психодіагностичного інструментарію;
- рефлексивно осмислювати досвід взаємодії з клієнтом, який має важку життєву історію;
- керуватися етичними принципами, прийнятими у професійній психологічній спільноті.

Освоєння навчальної дисципліни «Кризове консультування» здобувачами вищої освіти другого (магістерського) рівня сприяє, по-перше, формуванню і удосконаленню практичних навичок, умінь для набуття компетентностей, визначених ОПП «Дошкільна освіта. Практична психологія в закладах дошкільної освіти», по-друге, формуванню та розвитку професійних умінь приймати самостійні рішення в галузі майбутньої спеціальності.

РОЗДІЛ 1.

1.1. Опис та структура навчальної дисципліни

| Найменування показників | Галузь знань, ОПП, спеціальність, рівень вищої освіти | Характеристика навчальної дисципліни | |
|--|--|--|-----------------------|
| | | денна форма навчання | заочна форма навчання |
| Кількість кредитів – 4 | Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка | Статус дисципліни: Вибіркова | |
| Змістових модулів – 2 | Спеціальність 012 Дошкільна освіта. ОПП Дошкільна освіта. Практична психологія в закладах дошкільної освіти | Рік підготовки: | |
| Індивідуальне науково-дослідне завдання – есе | | 2-й | 2-й |
| Загальна кількість годин - 120 | | Семестр | |
| | | 1-й | 1-й |
| | | Лекції | |
| Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента – 4 | Рівень вищої освіти: другий (магістерський) | 12 год. | 4 год |
| | | Практичні, семінарські | |
| | | 24 год. | 8 год. |
| | | Самостійна робота | |
| | | 74 год. | 98 год. |
| | | Індивідуальні завдання: | |
| 10 год. | 10 год. | | |
| | | Вид контролю: залік | |

1.2. Критерії оцінювання за різними видами роботи

| Вид роботи | Бали | Критерії |
|--------------------|---------|---|
| Практичні завдання | 0 балів | Здобувач відтворює незначну частину навчального матеріалу, має поверхові уявлення про предмет вивчення, неаргументовано висловлює думку. Використовує необхідні інформаційно-методичні матеріали, виконує практичні завдання за умови сторонньої допомоги. |
| | 1 бал | Знання здобувача є достатньо повними, він самостійно застосовує відповідний навчальний матеріал, виконуючи практичні завдання; аналізує, робить висновки. Відповідь повна, логічна, обґрунтована, але є неточності. Здобувач самостійно використовує необхідні інформаційно-методичні матеріали, виконуючи практичні завдання. Виконані завдання у цілому відповідають вимогам, хоча мають незначні огріхи. |
| | 2 бали | Здобувач володіє міцними знаннями, оперує ними при виконанні практичних завдань. Самостійно використовує необхідні інформаційно-методичні матеріали виконуючи практичні завдання. Не припускається помилок при їхньому виконанні. Здобувач виступає експертом практичних завдань, що виконали однокурсники. |
| Самостійна робота | 0 балів | Здобувач розпізнає деякі об'єкти вивчення та визначає їх на побутовому рівні, може описувати деякі об'єкти вивчення; має фрагментарні уявлення з предмета |

| | | |
|-----------------|-----------|---|
| | | вивчення; виконує елементарні прийоми практичних завдань. |
| | 1 бал | Здобувач знає окремі факти, що стосуються навчального матеріалу; виявляє здатність елементарно висловлювати думку; самостійно та за допомогою викладача може виконувати частину практичних завдань; знає послідовність виконання завдання; практичні завдання містять багато суттєвих відхилень від установлених вимог, при їх виконанні потребує систематичної допомоги викладача. |
| | 2 бали | Здобувач самостійно і логічно відтворює фактичний і теоретичний матеріал та наводить приклади; володіє навчальним матеріалом і використовує набуті знання, уміння у стандартних ситуаціях; самостійно виконує практичні завдання відповідно до методичних рекомендацій; практичні завдання мають окремі помилки; користується необхідними навчально-методичними матеріалами. |
| | 3 бали | Здобувач володіє глибокими знаннями, демонструє відповідні компетентності, використовує їх у нестандартних ситуаціях, самостійно працює з інформацією у відповідності до поставлених завдань; систематизує та узагальнює навчальний матеріал; самостійно користується додатковими джерелами інформації; без похибок виконує та аналізує практичні завдання. |
| Письмова робота | 0-5 балів | Неповне виконання завдання, неповне висвітлення матеріалу; фрагментарність подання інформації. |

| | | |
|------------|-------------|--|
| | 6-10 балів | Виконання завдання достатньо повне, але є порушення логіки та послідовності, окремі помилки. |
| | 11-15 балів | Виконання завдання досить повне, логічне, натомість є відповіді, які не завжди обґрунтовані. |
| | 16-20 балів | Повне, правильне, змістовне виконання завдання з самостійним, творчим підходом. |
| ІНДЗ - есе | 1-3 бали | Здобувач не розкриває тему есе, має поверхові уявлення з питання, не аргументовано висловлює думку. Висловлення характеризується фрагментарністю. Наведені аргументи дублюють один одного, або не є доречними; прикладу немає або є не доречним. У роботі є помилки, що заважають розумінню написаного. Висновки не повністю відповідають запропонованій темі. |
| | 3-7 балів | Знання здобувача є достатньо повними, він самостійно застосовує відповідний навчальний матеріал, аналізує, але деякі аргументи нелогічні. В есе більшість прикладів і доказів є доречними і конкретизованими, позиція автора зрозуміла. Есе майже не містить помилок або є помилки, що не заважають розумінню написаного. Висновки відповідають запропонованій темі. |
| | 7-10 балів | Автор застосовує в есе теоретичні поняття, терміни, узагальнення, ідеї. Есе цілісне, логічне за структурою. В есе аналізуються різні підходи, наводяться доречні аргументи, використовується інформація з різних джерел наукової літератури для розв'язання проблемно-орієнтованого завдання; приклади переконливі, конкретизовані. Здобувач володіє |

| | |
|--|---|
| | <p>міцними знаннями, оперує ними при виконанні завдання. Думка автора характеризується оригінальністю, наводяться цікаві і нешаблонні аргументи. Продемонстровано достатній словниковий запас (використано різноманітні лексичні одиниці). Висновки відповідають запропонованій темі й органічно пов'язані із змістом есе, аргументами та прикладами.</p> |
|--|---|

Критерії оцінювання підсумкового контролю (залік)

Для навчальної дисципліни «Кризове консультування» навчальним планом передбачено підсумковий контроль у формі заліку. Кількість балів, необхідних для заліку, студент отримує під час участі у практичних заняттях, виконання всіх видів самостійної роботи.

| Бали | Критерії |
|-------------|--|
| 0 балів | Здобувач не відповідає на запитання. |
| 1-5 балів | Здобувач розпізнає деякі об'єкти вивчення та визначає їх на побутовому рівні, може описувати деякі об'єкти вивчення; має фрагментарні уявлення з предмета вивчення; використовує елементарні прийоми виконання практичного завдання. |
| 6-10 балів | Здобувач знає окремі факти, що стосуються навчального матеріалу; виявляє здатність елементарно висловлювати думку; виконує частину практичного завдання. |
| 11-15 балів | Здобувач надає відповіді на запитання в цілому правильні, але здобувач припускається помилок у визначеннях. Здобувач робить власні висновки, наводить приклади практичного використання; виконує практичне завдання з незначними |

| | |
|-------------|--|
| | огріхами. |
| 16-20 балів | Здобувач надає відповіді на запитання повні, обґрунтовані, логічно побудовані, з прикладами практичного використання; відповідаючи, здобувач розмірковує, робить власні висновки виконує правильно практичне завдання. |

Критерії оцінювання за всіма видами контролю

| Сума балів | Критерії оцінки |
|------------------------|---|
| Відмінно (90-100 А) | Здобувач має ґрунтовні знання про сутність, принципи та цілі кризового консультування; особливості кризових станів та кризового консультування як форми психологічної допомоги; теоретичні концепції у практиці кризового консультування; специфіку роботи в галузі екстреної психологічної допомоги; етичні принципи професійної діяльності психолога; психодіагностичні методи і методики. Визначає інформацію, необхідну для розуміння кризових станів та специфіку кризового консультування. Усні відповіді повні, логічні й обґрунтовані. Вміє вільно користуватися поняттями та категоріями, що розкривають зміст дисципліни; використовувати методи діагностики. Виявляє здатність до продуктивного (абстрактного, образного, дискурсивного, креативного) мислення; до самостійного пошуку, обробки та аналізу інформації з різних джерел; ідентифікувати, формулювати та розв'язувати проблеми. Усвідомлено приймає обґрунтовані рішення і діє відповідно до морально-етичних і правових норм. Вміє планувати, прогнозувати і передбачати наслідки своїх дій. Вміє організувати консультування з урахуванням специфіки проблеми і |

| | |
|--------------------|---|
| | правильно інтерпретувати отримані дані. |
| Добре (82-89 В) | Здобувач має достатні знання про сутність, принципи та цілі кризового консультування; особливості кризових станів та кризового консультування як форми психологічної допомоги; теоретичні концепції у практиці кризового консультування; специфіку роботи в галузі екстреної психологічної допомоги; етичні принципи професійної діяльності психолога; психодіагностичні методи і методики. Усні відповіді повні, логічні, натомість не завжди обґрунтовані. Володіє вміннями вільно користуватися поняттями та категоріями, що розкривають зміст дисципліни; використовувати методи діагностики кризових станів. Загалом здатний до продуктивного (абстрактного, образного, дискурсивного, креативного) мислення. Виявляє здатність до самостійного пошуку, обробки та аналізу інформації з різних джерел, натомість під час формулювання та розв'язування проблеми припускається незначних помилок. Достатньо усвідомлено приймає обґрунтовані рішення і діє відповідно до морально-етичних і правових норм. Вміє організувати консультування з урахуванням специфіки проблеми. |
| Добре (74-81 С) | Здобувач має знання про сутність, принципи та цілі кризового консультування; особливості кризових станів та кризового консультування як форми психологічної допомоги; теоретичні концепції у практиці кризового консультування; специфіку роботи в галузі екстреної психологічної допомоги; етичні принципи професійної діяльності психолога; психодіагностичний інструментарій, але припускається певних помилок. Визначення інформації, необхідної для розуміння кризових станів та специфіки кризового |

| | |
|---------------------------------|---|
| | <p>консультування, викликає певні труднощі. Усні відповіді повні, логічні, натомість не завжди обґрунтовані. Володіє вміннями користуватися поняттями та категоріями, що розкривають зміст дисципліни; використовувати методи діагностики кризових станів. Усні відповіді цілком логічні, проте не завжди повні й аргументовані. Здатний до продуктивного (абстрактного, образного, дискурсивного, креативного) мислення. Вміє організувати консультування з урахуванням специфіки проблеми, але припускається певних помилок.</p> |
| <p>Задовільно (64-73 D)</p> | <p>Здобувач має недостатні знання про сутність, принципи та цілі кризового консультування; особливості кризових станів та кризового консультування як форми психологічної допомоги; теоретичні концепції у практиці кризового консультування; специфіку роботи в галузі екстреної психологічної допомоги; етичні принципи професійної діяльності психолога; психодіагностичні методи і методики, припускається значних помилок. Усні відповіді не повні, здобувач вищої освіти ускладняється в їх обґрунтуванні. Володіє вміннями користуватися поняттями та категоріями, що розкривають зміст дисципліни; використовувати методи діагностики кризових станів, але припускається певних помилок.. Аналіз та обробка інформації з різних джерел викликає труднощі; практично не виявляє здатності ідентифікувати, формулювати та розв'язувати проблеми. Загалом здатний до рішень, проте у плануванні і прогнозуванні своїх дій потребує значної допомоги. Організація консультування з урахуванням специфіки проблеми викликає труднощі, необхідна допомога з боку викладача.</p> |

| | |
|------------------------------------|--|
| <p>Задовільно (60-63 E)</p> | <p>Здобувач має несистемні знання про сутність, принципи та цілі кризового консультування; особливості кризових станів та кризового консультування як форми психологічної допомоги; теоретичні концепції у практиці кризового консультування; специфіку роботи в галузі екстреної психологічної допомоги; етичні принципи професійної діяльності психолога; психодіагностичні методи і методики, і припускається суттєвих помилок; визначення специфіки роботи в галузі екстреної психологічної допомоги викликає значні труднощі. Усні відповіді не повні й не обґрунтовані. Практично не виявляє здатності до продуктивного (абстрактного, образного, дискурсивного, креативного) мислення; до самостійного пошуку, обробки та аналізу інформації з різних джерел. Не вміє ідентифікувати, формулювати та розв'язувати проблеми. Виявляє низьку здатність до обґрунтованих рішень, у плануванні і прогнозуванні своїх дій потребує суттєвої допомоги. Організація консультування з урахуванням специфіки проблеми викликає значні труднощі, необхідна допомога з боку викладача.</p> |
| <p>Незадовільно (35-59 FX)</p> | <p>Здобувач має несистемні, фрагментарні знання про сутність, принципи та цілі кризового консультування; особливості кризових станів та кризового консультування як форми психологічної допомоги; теоретичні концепції у практиці кризового консультування; етичні принципи професійної діяльності психолога; психодіагностичний інструментарій, і припускається грубих помилок. Не володіє знаннями щодо роботи в галузі екстреної психологічної допомоги. Усні відповіді часткові, не обґрунтовані. Не володіє вміннями</p> |

| | |
|-----------------------|---|
| | користуватися поняттями та категоріями, що розкривають зміст дисципліни; використовувати методи щодо діагностики кризових станів. Не виявляє здатності до продуктивного (абстрактного, образного, дискурсивного, креативного) мислення. Не вміє організовувати консультування з урахуванням специфіки проблеми. |
| Незадовільно (0-34 F) | Здобувач не виконує вимоги програми навчальної дисципліни: не сформовані знання уміння та навички. Здобувач не допускається до заліку та проходить повторне вивчення дисципліни. |

Шкала оцінювання за всіма видами контролю

| Сума балів за всі види навчальної діяльності | Оцінка ECTS | Оцінка за національною шкалою |
|--|-------------|--|
| 90–100 | A | зараховано |
| 82–89 | B | зараховано |
| 74–81 | C | |
| 64–73 | D | зараховано |
| 60–63 | E | |
| 35–59 | FX | незараховано з можливістю повторного складання |
| 0–34 | F | незараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни |

РОЗДІЛ 2.

ТЕМИ ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ

Я ніколи не учу своїх учнів.
Я тільки даю їм умови, при
яких вони можуть самі вчитися.
Альберт Ейнштейн

Тема 1. Специфіка психологічного консультування в екстремальних та кризових умовах. Кризове консультування: цілі, завдання, загальні принципи, телефон довіри, групи підтримки. Цілі, завдання, можливі ефекти, показання та обмеження кризової інтервенції. Особливості кризової допомоги дітям. Основні методи психодіагностики, які є доцільними у практиці кризового консультування. Метод дебрифінгу у груповому консультуванні постраждалих у екстремальній ситуації. Тілесно орієнтовані підходи. Стратегії кризового консультування. Перша психологічна допомога. Психологічна допомога в кризових ситуаціях.

Тема 2. Феномен «криза»: загальна характеристика, види та чинники. Концепція психологічної кризи. Види криз (соціогенні, психогенні, вікові та екзистенціальні). Концепція стадій життєвого циклу та кризи за Е. Еріксоном. Теорія екзистенціальних криз (І. Ялом). Клінічний прояв вікових та екзистенціальних криз, нормальний та патологічний перебіг. Дослідження кризових станів. Визначення кризової ситуації. Види кризових ситуацій.

Тема 3. Поняття психічної травми. Поняття «психологічної травми», критерії діагностики. Психологічні теорії, що пояснюють механізми переживання психотравмуючих ситуацій. Теорія адаптаційного синдрому Г. Сельє. Теорія травматичного неврозу З. Фрейда. Динаміка психічної травми (Д. Калшед). Тенденції спонтанного подолання наслідків психічної травми: «метод заспокоєння, «метод відреагування» (О. Феніхель). Вторинні психічні травми. Можливості подолання наслідків психічної травми.

Тема 4. Робота з посттравматичним стресом. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР): підходи до визначення. Основні феномени та принципи діагностики. Травматичність як потенційна можливість порушення цілісності особистості. Ознаки травматичності події. Співвідношення понять «стрес» та «травматичний стрес». Психодинамічна, когнітивна, психосоціальна, психобіологічна модель ПТСР. Феномен дисоціації, його місце та роль серед симптоматики посттравматичного стресового розладу. Дисоціативні феномени: абсорбція, розсіяність, деперсоналізація, дисоціативна зміна ідентичності, амнезія. Вплив інтрузій на розвиток ПТСР. Техніки стабілізації.

Тема 5. Психосоціальне консультування осіб з ризиком суїцидальної поведінки. Проблема суїциду: теоретичні аспекти. Суїцидальний кризовий стан. Характеристика депресивних клієнтів і клієнтів із суїцидальними намірами. Симптоми депресії. Основні дії консультанта з людьми, які страждають на депресію. Інтервенція. Чинники суїцидального ризику. Дослідження мотивів суїциду. Діагностика суїцидального ризику у дорослих та дітей. Особливості психологічного консультування суїцидальних клієнтів: завдання консультанта, дії консультанта по відношенню до суїцидального клієнту.

Тема 6. Кризове консультування осіб з адиктивною поведінкою. Адиктивна поведінка: поняття, чинники. Види адиктивних реалізацій. Стадії і фази адиктивної поведінки. Вплив сім'ї на формування адиктивної поведінки. Емоційні відносини з людьми при адиктивній поведінці. Особливості адиктивної поведінки. Принципи роботи з особами, які страждають від патологічно залежної поведінки. Психологічна практика при роботі з адиктом. Профілактика патологічно залежної поведінки.

РОЗДІЛ 3.
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРОВЕДЕННЯ
ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

3.1. Теми практичних занять

| № теми | Назва теми Форма заняття | Кількість | |
|--------|--|-----------|---|
| | | годин | |
| 1 | <i>Семінар:</i> Вступ до кризового консультування. | 2 | 1 |
| 1 | <i>Практичне заняття.</i> Особливості психологічного консультування в екстремальних та кризових умовах. | 2 | |
| 2 | <i>Практикум</i> з кризового втручання. | 2 | 1 |
| 2 | <i>Діагностика</i> кризових станів. | 2 | |
| 3 | <i>Круглий стіл:</i> Складнощі подолання наслідків психічної травми. | 2 | 1 |
| 3 | <i>Практикум.</i> Основні техніки кризового консультування осіб, що мають психічну травму. | 2 | |
| 4 | <i>Практичне заняття.</i> Графічна метафора посттравматичного стресу. | 2 | 1 |
| 4 | <i>Практикум.</i> Психотехнічні прийоми та методи консультування. | 2 | |
| 5 | <i>Вирішення практичних завдань:</i> Механізми психологічного захисту як предмет уваги в роботі з клієнтами у кризовому стані. | 2 | 2 |
| 5 | <i>Вирішення практичних завдань:</i> Основні техніки кризового консультування осіб, що мають суїцидальні наміри. | 2 | |
| 6 | <i>Вирішення практичних завдань:</i> Методи допомоги та корекції особам з адіктивною поведінкою. | 2 | 2 |

| | | | |
|--------------|--|----|---|
| 6 | <i>Практичне заняття.</i> Стратегії короткотривалого кризового консультування. | 2 | |
| Разом | | 24 | 8 |

Тема 1. Семінар «Вступ до кризового консультування»

Форма організації на занятті (участь у колективному обговоренні)

1. Теоретичні основи кризового консультування.
2. Поняття психологічної кризи. Психічні стани людини в період кризи.
3. Динаміка переживань під час кризи.
4. Чинники зниження здатності індивіда протистояти стресовим ситуаціям. Наслідки кризи.

5. Кризове втручання у гострих і хронічних ситуаціях.

6. Особливості надання першої психологічної допомоги.

7. Протоколи надання першої психологічної допомоги.

Обов'язкове практичне завдання

Створення ментальної карти «Криза та кризовий стан особистості».

Рекомендована література

1. Главацька О.Л. Основи психологічного консультування особистості: навч. посіб. Київ: Каравела, 2018.

2. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2 / Загальна редакція: Л. Царенко. Київ, 2018. 240 с.

3. Панок В., Титаренко Т., Чепелева Н. Основи практичної психології: підручник. Київ : Либідь, 2019. 536 с.

4. Перша психологічна допомога в гострих стресових ситуаціях: навч.-практич. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.А. Моргунов ; [О.І. Федоренко та ін.] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 84 с.

Тема 1. Особливості психологічного консультування в екстремальних та кризових умовах.

Форма організації на занятті (участь у колективному обговоренні).

1. Визначити можливі екстремальні і кризові умови.
2. Типові психічні стани людини у надзвичайних ситуаціях.
3. Стрес-фактори професійної діяльності.
4. Проаналізувати складнощі во взаємодії «консультант-клієнт».

Обов'язкове практичне завдання

Характеристика принципів та методів екстреної консультативної допомоги. Вирішення ситуативних задач.

Рекомендована література

1. Анєнкова І. П., Байдан М. А., Русова В. М. Психологічне консультування: навч. посіб. Київ: Каравела, 2018.

2. Главацька О.Л. Основи психологічного консультування особистості: навч. посіб. Київ: Каравела, 2018. 247 с.

3. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2 / Загальна редакція: Л. Царенко. Київ, 2018. 240 с.

4. Панок В., Титаренко Т., Чепелєва Н. Основи практичної психології: підручник. Київ : Либідь, 2019. 536 с.

Тема 2. Практикум з кризового втручання.

Форма організації на занятті (робота в мікрогрупах)

1. Форми до втручання в кризовій ситуації: кризове консультування та інтенсивний догляд.

2. Опрацювання психологічних умов:

чітке визначення життєвих і перспективних цілей, задач;

часових меж реалізації завдань;

демонстрація результатів.

3. Процедура кризового втручання як оперативна реакція на проблему, що вимагає негайного вирішення.

4. Протокол: 1) розвиток терапевтичних відносин та встановлення взаємозв'язку; 2) початкова оцінка тяжкості ситуації; 3) підтримка пацієнта, щоб оцінити та активізувати свої сильні сторони та ресурси; 4) спільна робота між пацієнтом і терапевтом для розробки плану позитивних дій; 5) тестування та перевірка нової поведінки та думок.

Обов'язкове практичне завдання

Опрацювання протоколу (гіпотетичний підхід). Процедура психологічного дебрифінгу.

Рекомендована література

1. Анєнкова І. П., Байдан М. А., Русова В. М. Психологічне консультування: навч. посіб. Київ: Каравела, 2018.
2. Антонова-Турченко О. Г. Від конфлікту до взаєморозуміння. Київ: Ін-т психології, 2020. 36 с.
3. Главацька О.Л. Основи психологічного консультування особистості: навч. посіб. Київ: Каравела, 2018. 247 с.
4. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2 / Загальна редакція: Л. Царенко. Київ, 2018. 240 с.
5. Панок В., Титаренко Т., Чепелева Н.. Основи практичної психології: підручник. Київ : Либідь, 2019. 536 с.

Тема 2. Діагностика кризових станів.

Форма організації на занятті (індивідуальна робота)

Складання портфоліо:

- 1) пакет діагностичних методик;
- 2) приклад застосування кожної методики з описом результатів.

Обов'язкове практичне завдання

Висновок на двох осіб за результатами комплексної діагностики (мінімум 3 методики).

Рекомендована література

1. Анєнкова І. П., Байдан М. А., Русова В. М. Психологічне консультування: навч. посіб. Київ: Каравела, 2018.
2. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2 / Загальна редакція: Л. Царенко. Київ, 2018. 240 с.
3. Панок В., Титаренко Т., Чепелева Н.. Основи практичної психології: підручник. Київ : Либідь, 2019. 536 с.
4. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій : практичний посібник / [Т. М. Титаренко, М. С. Дворник, В. О. Климчук та ін.] ; за наук. ред. Т. М. Титаренко / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 220 с.

Тема 3. *Круглий стіл*: Складнощі подолання наслідків психічної травми/кризи.

Форма організації на занятті (Участь у колективному обговоренні з динамічним зворотнім зв'язком)

1. Поняття психічної травми/кризи.
2. Роль кризової ситуації у розвитку психосоматичних розладів.
3. Теорія травматичного неврозу З. Фрейда.
4. Основні стратегії психологічної допомоги у кризових ситуаціях (груповий та індивідуальний підходи).

Обов'язкове практичне завдання

Есе «Власний досвід переживання кризи. Потреба в психологічній допомозі».

Рекомендована література

1. Главацька О.Л. Основи психологічного консультування особистості: навч. посіб. Київ: Каравела, 2018. 247 с.
2. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2 / Загальна редакція: Л. Царенко. Київ, 2018. 240 с.

3. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій : практичний посібник / [Т. М. Титаренко, М. С. Дворник, В. О. Климчук та ін.] ; за наук. ред. Т. М. Титаренко / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 220 с.

Тема 3. Практикум. Основні техніки кризового консультування осіб, що мають психічну травму.

Форма організації на занятті (робота в групах)

1. Критерії діагностики психологічної травми.
2. Проаналізувати особливості поведінки осіб, що мають психічну травму і визначити відповідні засоби допомоги.
3. Психологічні засоби профілактики розвитку кризових ситуацій.

Обов'язкове практичне завдання

Вирішення ситуативних задач.

Рекомендована література

1. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2 / Загальна редакція: Л. Царенко. Київ, 2018. 240 с.
2. Панок В., Титаренко Т., Чепелева Н.. Основи практичної психології: підручник. Київ : Либідь, 2019. 536 с.
3. Синишина В. М. Психологічна допомога при впливі екстремальних чинників на життєдіяльність особистості // Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми екологічної психології: життєве середовище особистості у психологічному вимірі» (18-19 травня 2018 року, Київ) / за ред. Ю.М. Швалба. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. С.109-113.
4. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій : практичний посібник / [Т. М. Титаренко, М. С. Дворник, В. О. Климчук та ін.] ; за наук. ред. Т. М. Титаренко / Національна академія

педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 220 с.

Тема 4. Практичне заняття. Графічна метафора посттравматичного стресу.

Форма організації на занятті (робота в групах)

1. Мета психотерапії ПТСР.
2. Основні принципи діагностики ПТСР.
3. Діагностика ПТСР: основні методики.
4. Графічна методика «Історія життєвих переживань людини».

Обов'язкове практичне завдання

Опрацювання методики графічної бесіди з клієнтом.

Створення програми психокорекційних заходів допомоги при ПТСР.

Рекомендована література

1. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2 / Загальна редакція: Л. Царенко. Київ, 2018. 240 с.

2. Панок В., Титаренко Т., Чепелева Н. Основи практичної психології: підручник. Київ : Либідь, 2019. 536 с.

3. Синишина В. М. Психологічна допомога при впливі екстремальних чинників на життєдіяльність особистості // Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми екологічної психології: життєве середовище особистості у психологічному вимірі» (18-19 травня 2018 року, Київ) / за ред. Ю.М. Швалба. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. С.109-113.

4. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій : практичний посібник / [Т. М. Титаренко, М. С. Дворник, В. О. Климчук та ін.] ; за наук. ред. Т. М. Титаренко / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 220 с.

Тема 4. Практикум. Психотехнічні прийоми та методи консультування.

Форма організації на занятті (робота в групах)

1. Методи поведінкової психотерапії: позитивне і негативне підкріплення, покарання.

2. Систематична десенсибілізація.

3. Імплозивна терапія.

4. Методи і техніки когнітивно-поведінкової психотерапії.

5. Психодрама.

6. Арт-терапія.

7. Тілесно зорієнтована психотерапія.

Обов'язкове практичне завдання

Аналітична записка щодо прийомів та методів у кризовому консультуванні.

Рекомендована література

1. Анєнкова І. П., Байдан М. А., Русова В. М. Психологічне консультування: навч. посіб. Київ: Каравела, 2018.

2. Антонова-Турченко О. Г. Від конфлікту до взаєморозуміння. Київ: Ін-т психології, 2020. 36 с.

3. Главацька О.Л. Основи психологічного консультування особистості: навч. посіб. Київ: Каравела, 2018. 247 с.

4. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2 / Загальна редакція: Л. Царенко. Київ, 2018. 240 с.

5. Панок В., Титаренко Т., Чепелева Н.. Основи практичної психології: підручник. Київ : Либідь, 2019. 536 с.

Тема 5. Вирішення практичних завдань: Механізми психологічного захисту як предмет уваги в роботі з клієнтами у кризовому стані.

Форма організації на занятті (робота в команді)

1. Дослідження захисних механізмів.

2. Дослідження тривожності в процесі кризового консультування.
3. Методи психічного впливу на емоційно-почуттєву сферу.

Обов'язкове практичне завдання

Аналіз кейсу. Техніка «Безпечне місце». Техніка «Сейф». Метод «Екрану».

Рекомендована література

1. Главацька О.Л. Основи психологічного консультування особистості: навч. посіб. Київ: Каравела, 2018.
2. Олійник А. Психопрофілактична робота з релігійної протидії суїцидальності у середовищі студентської молоді / *Вісник Львівського університету*. Серія психологічні науки. 2019. Випуск 4. С. 47-54.
3. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2 / Загальна редакція: Л. Царенко. Київ, 2018. 240 с.
4. Панок В., Титаренко Т., Чепелева Н.. Основи практичної психології: підручник. Київ : Либідь, 2019. 536 с.

Тема 5. *Вирішення практичних завдань*: Основні техніки кризового консультування осіб, що мають суїцидальні наміри.

Форма організації на занятті (групова робота)

1. Проаналізуйте: «Суїцидальна поведінка – як результат складної взаємодії різного роду психофізіологічних, моральних, психологічних, соціальних, екологічних і культурних чинників, наслідок фізичних та емоційних перевантажень зі зниженням опору до стресів і емоційних навантажень, неблагополуччям у комунікативних сферах, слабкістю психологічного захисту особистості, зниженням або втратою цінності життя при дефектах морального виховання особистості» [2].

2. Сучасні наукові уявлення про оцінку суїцидального ризику. Профілактика суїцидального ризику. Виявлення причин суїцидальної поведінки. Перевірка ефективності корекційної діяльності.

3. Шкала оцінки суїцидального ризику (за рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ)) за рівнями (ризик відсутній, незначний, помірний, високий).

4. Психологічна діагностика суїцидальної поведінки за двома напрямками: профілактики та адаптації-реабілітації.

5. Психологічна допомога за суїцидальних намірів.

6. Моделювання ситуацій на тему: «Психологічна допомога жертвам насильства та суїцидальна поведінка».

Обов'язкове практичне завдання

Арттерапевтична робота. Аналіз малюнка «Вулкан».

Рекомендована література

1. Главацька О.Л. Основи психологічного консультування особистості: навч. посіб. Київ: Каравела, 2018. 247 с.

2. Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Корня Л.В. Психологічна оцінка суїцидального ризику у військовослужбовців. Методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2019. 206 с.

3. Олійник А. Психопрофілактична робота з релігійної протидії суїцидальності у середовищі студентської молоді / *Вісник Львівського університету*. Серія психологічні науки. 2019. Випуск 4. С. 47-54.

4. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2 / Загальна редакція: Л. Царенко. Київ, 2018. 240 с.

5. Психологія екстремальності та психопрофілактика психічної травми й суїцидальних намірів: навч.-метод. посіб. / Л. І. Магдисяк та ін. Луцьк: Вежа-Друк, 2021. 236 с.

Тема 6. *Вирішення практичних завдань: Методи допомоги та корекції особам з адиктивною поведінкою.*

Форма організації на занятті (робота в парах)

1. Поняття про «емоційний голод» осіб з адиктивною поведінкою.

2. Зміст, функції та етапи профілактики і корекції адиктивної поведінки людини.

3. Основні підходи до надання психологічної допомоги людині з адиктивною поведінкою.

4. Саморозвиток як умова попередження адиктивної ідентичності особистості.

5. Казкотерапія.

Обов'язкове практичне завдання

За результатами набутого досвіду учасники пишуть самозвіти.

Рекомендована література

1. Анєнкова І. П., Байдан М. А., Русова В. М. Психологічне консультування: навч. посіб. Київ: Каравела, 2018.

2. Главацька О.Л. Основи психологічного консультування особистості: навч. посіб. Київ: Каравела, 2018. 247 с.

3. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2 / Загальна редакція: Л. Царенко. Київ, 2018. 240 с.

Тема 6. Практичне заняття. Стратегії (короткотривалого) кризового консультування.

Форма організації на занятті (робота в групах)

1. Особливості проведення короткотривалого кризового консультування.

2. Надання психологічної допомоги різним категоріям постраждалих.

3. Безпосереднє обстеження. Особливості взаємодії: збалансована емоційна підтримка та співчуття: залученість у стосунки.

4. Зменшення дистресу та регуляція негативних емоційних станів.

Аналіз складнощів при короткотривалому кризовому консультуванні у роботі із постраждалими внаслідок психотравмуючих ситуацій.

Обов'язкове практичне завдання

Освоєння програми «Навчання технік зілєнення».

Рекомендована література

1. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2 / Загальна редакція: Л. Царенко. Київ, 2018. 240 с.
2. Синишина В. М. Психологічна допомога при впливі екстремальних чинників на життєдіяльність особистості // Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми екологічної психології: життєве середовище особистості у психологічному вимірі» (18-19 травня 2018 року, Київ) / за ред. Ю.М. Швалба. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. С.109-113.
3. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій : практичний посібник / [Т. М. Титаренко, М. С. Дворник, В. О. Климчук та ін.] ; за наук. ред. Т. М. Титаренко / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 220 с.

РОЗДІЛ 4.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Тема 1. Суб'єктивний образ світу як регулятор поведінки людини.

Питання для самостійної роботи.

1. Історія питання людських цінностей.
2. Цінності є осередком духовного життя суспільства?
3. Як розуміти факт двоїстої природи світу, тобто, образ світ включає не тільки несвідомі, але й усвідомлювані аспекти?
4. Цінність людини як особистості може бути визначена у системі образу світу, метою якого стає репрезентація цільових, смислових, світоглядних установок, етнічної, гендерної, професійної приладдя?
5. Образ світу це результат суб'єктивного створення моделі світу, єдина концепція уявлень про себе, про інші та про світ?

Завдання для самостійної роботи.

Аналіз малюнка «Я і мій світ».

Тема 2. Готовність до діяльності в екстремальних умовах та толерантність до психологічного стресу.

Питання для самостійної роботи.

1. Якість і характер професійної діяльності в екстремальних умовах опосередковується особливостями уявлень про ризик, мотиваційно-ціннісним типом особистості і досвідом професійної діяльності?
2. Розкрийте слова Г. Сельє про те, що уникати стресових ситуацій неможливо, та й не потрібно, бо стрес – це саме життя, і відсутність стресу означає смерть.
3. У професійній діяльності людей які можна виділити різновиди екстремальних ситуацій?
4. Що впливає на характер та ефективність професійної діяльності, на процес прийняття рішень в ситуації невизначеності?

5. Психологічна готовність до діяльності в екстремальних умовах пов'язана з адаптаційними можливостями людини?

Завдання для самостійної роботи.

Напишіть глосарій основних понять до теми.

Тема 2. Методи оцінки стресостійкості та схильності до стресів.

Питання для самостійної роботи.

1. Коли стрес стає небезпечним?
2. Як тривала стресова ситуація позначається на стосунках людини зі своїми близькими?
3. Які методики діагностують особистісну готовність до переживання стресових ситуацій та кризових станів?
4. Які методики оцінювання рівня психологічної «безпеки» дитини і дорослого у стресових і кризових ситуаціях?

Завдання для самостійної роботи.

Надайте мануали 1-2 методик діагностики індивідуальних можливостей оволодіння стресовими та кризовими ситуаціями.

Тема 3. Методи оцінки рівня нейротизації та самооцінки психічних станів.

Питання для самостійної роботи.

Методичний інструментарій:

1. Шкала оцінки впливу травматичної події.
2. Опитувальник травматичного стресу (В. Котеньова).
3. Методика шкалованої самооцінки психофізіологічного стану О.М. Кокуна.
4. Скорочена шкала тривоги, депресії та ПТСР (В. Котеньова).
5. Експрес-опитувальник Primary Care PTSD Screen.
6. Шкала депресії Е. Бека.

Завдання для самостійної роботи.

Опишіть результати діагностування 1-2 осіб.

Тема 4. Особливості індивідуальної психокорекційної роботи з наслідками психотравмуючого впливу.

Питання для самостійної роботи.

1. Які основні завдання в кожній сфері індивідуальної психокорекційної роботи з наслідками психотравмуючого впливу?
2. Які основні стадії індивідуальної психологічної корекції?
3. Хто відповідає за результати корекції і які можливі шляхи їх досягнення?
4. Які виділяють можливі результати корекційної роботи, залежно від рівня змін, що відбуваються в клієнті?

Завдання для самостійної роботи.

Надайте правила і установки, що дозволяють психологу структурувати процес індивідуальної психокорекції і робити його більш ефективним.

Тема 5. Консультування клієнтів із різними видами криз.

Питання для самостійної роботи.

1. У чому специфіка психологічного консультування в екстремальних і кризових умовах?
2. Психологічна наука розрізняє чотири ключові поняття, якими можна описати кризові ситуації. Які?
3. Надайте стислу характеристику щодо консультування клієнтів з ПТСР.
4. Надайте стислу характеристику щодо консультування клієнтів з суїцидальними намірами.
5. Надайте стислу характеристику щодо консультування клієнтів з адикцією.
6. Надайте стислу характеристику щодо консультування клієнтів у кризових станах.

Завдання для самостійної роботи.

Надайте порівняльний аналіз консультування клієнтів із різними видами криз.

Тема 6. Методики екстреної психологічної допомоги.

Питання для самостійної роботи.

1. Що зумовлює потребу в наданні екстреної психологічної допомоги?
2. Екстрена психологічна допомога – це...
3. Від чого залежать зміст і методи екстреної психологічної допомоги?
4. Яку специфіку має процедура надання психологічної допомоги в екстремальних ситуаціях?

Завдання для самостійної роботи.

За методикою екстреної психологічної допомоги надайте результати і аналіз дослідження.

РОЗДІЛ 5.

ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ

Підготувати есе на електронному і паперовому носіях, виступити на практичному занятті з відповідною тематикою (протягом семестру).

5.1. Приблизна тематика есе:

1. Зміна фізіологічних, інтелектуальних процесів та поведінкових реакцій при стресі.
2. Психосоматичні захворювання та стрес.
3. Історико-психологічний аналіз феномена «дисоціація».
4. Суб'єктивні і об'єктивні причини виникнення психологічного стресу.
5. Проблема діагностики наслідків психотравмуючого впливу.
6. Методи саморегуляції психологічного стану.
7. Психологічні засоби профілактики розвитку кризових станів.
8. Стратегії психологічної допомоги у ситуації кризи.
9. Психологічна підтримка в екстремальних умовах.
10. Організація психологічної допомоги дітям у кризових ситуаціях.

ЗДОБУВАЧ ПРИ ВИКОНАННІ ІНДЗ ПОВИНЕН ДОТРИМУВАТИСЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ, НЕ ДОПУСКАТИ АКАДЕМІЧНИЙ ПЛАГІАТ.

Академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів інших авторів без відповідного посилання (відповідно до ст. 69 Закону України «Про вищу освіту»).

Види академічного плагіату:

- копіювання;
- перефразування;
- компіляція;

- використання інформації (факти, ідеї, формули, числові значення тощо) з джерела без посилання на це джерело;
- подання як власних робіт (тез, аналітичних звітів, письмових робіт, есе тощо), виконаних на замовлення іншими особами, у тому числі робіт, стосовно яких справжні автори надали згоду на таке використання.

5.2. Методичні вказівки щодо оформлення есе

Структура написання есе зазвичай складається з таких частин:

- вступ;
- основна частина;
- висновок;
- список використаних джерел (літературні джерела (не більше 5) розміщуються в алфавітному порядку, відповідно до ДСТУ 8302:2015.

На титульному листі до структури есе вказують назву навчального закладу, предмет, тему роботи, ПІБ та курс, групу студента, ПІБ, науковий ступінь та посаду викладача.

Основні технічні вимоги до написання есе:

- шрифт – Times New Roman;
- міжрядковий інтервал – 1,5;
- кегль – 14;
- мова – державна;
- текст розташовується з одного боку аркуша паперу формату А4 (210 x 297 мм);
- до 40 рядків на сторінку;
- в есе має бути назва (збігається з тематикою тексту);
- відступи від країв аркуша – зліва 3 см, згори та знизу 2 см, справа 1,5 см;
- за наявністю використаної літератури – посилання на джерело (наприклад, [1, с. 11]).

Матеріал есе слід викладати грамотно, науковим стилем. Текст роботи не повинен містити повторів та бути перевантаженим цитатами. Не припустимо переписування тексту з літературних джерел, їх цитування без посилань, що порушує вимоги академічної доброчесності. При написанні есе необхідно робити посилання на джерела, матеріали або окремі результати з яких наведено в роботі, або на ідеях і висновках яких розроблюються проблеми та питання, вивченню яких присвячена робота студента. Такі посилання дають змогу відшукати документи й перевірити достовірність відомостей про цитування документа, дають необхідну інформацію щодо нього, допомагають з'ясувати його зміст, мову тексту, обсяг.

Вивчаючи літературу, важливо аналізувати знайдену інформацію і використовувати тільки ту, яка безпосередньо стосується теми роботи. При згадуванні в тексті прізвищ (учених-дослідників, практиків) ініціали, як правило, ставлять перед прізвищем (З. Фрейд, а не Фрейд З., як це прийнято в списках літератури).

Основними літературними джерелами під час написання кваліфікаційної роботи є навчальні посібники, підручники, монографії, наукові статті та ін.

Особливою формою фактичної роботи з літературними джерелами є цитати. Органічно вплетені у текст роботи, вони становлять невід'ємну його частину. Цитати використовуються для того, щоб точно передати думку автора першоджерела. Вони є необхідною опорою авторові роботи у процесі аналізу та синтезу інформації. Відштовхуючись від їх змісту, можна створити систему переконливих доказів, потрібних для об'єктивної характеристики явища, яке вивчається. У всіх випадках кількість використаних цитат повинна бути оптимальною, тобто визначатися потребами розроблення теми роботи. Можливі два способи цитування: а) пряме цитування, в цьому випадку в лапках дослівно повторюється текст із відповідного джерела (у посиланні на джерело через крапку з комою вимагається точно вказати сторінку, на якій починається дана цитата), б) непряме цитування, коли одна або декілька

думок, можливо з різних місць цитованого джерела, висловлюються автором своїми словами, але більш-менш близько до оригінального тексту.

Наукова коректність та об'єктивність викладення матеріалу роботи забезпечується посиланням на джерело повідомлення, автора висловленої думки чи якогось виразу. У тексті цю умову можна реалізувати за допомогою спеціальних вставних слів і словосполучень (за повідомленням, за відомостями, на думку, за даними, на нашу думку тощо).

Основна вимога до укладання списку використаних джерел – однотипне оформлення та дотримання чинного державного стандарту щодо бібліографічного опису творів друку.

Приклад:

Цитата в тексті: «Деякі медіа лише імітують зміни, використовуючи замість прямої пропаганди витонченіші маніпулятивні технології» [15, с. 90].

Відповідний опис у переліку посилань:

15. Квіт С. Масові комунікації : підручник. Київ : Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 206 с.

Цей запис можна розуміти як:

Автор. Назва джерела: Вид джерела. Місце видання: Видавництво, рік видання. Сторінки.

Список використаних джерел може включати як надруковані, так і електронні видання, видання іноземною мовою тощо.

РОЗДІЛ 6.

КОНТРОЛЬНІ ЗАСОБИ ПЕРЕВІРКИ РЕЗУЛЬТАТІВ ПРАКТИЧНОЇ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1.1. Теми для поточного контролю

1. Проблеми надання психологічної допомоги в кризових ситуаціях.
2. Особливості кризового консультування.
3. Кризове консультування: цілі, завдання, загальні принципи.
4. Кризова інтервенція: цілі, завдання, можливі ефекти, показання та обмеження.
5. Особливості кризової допомоги дітям.
6. Основні методи психодіагностики, які є доцільними у практиці кризового консультування.
7. Стратегії кризового консультування.
8. Перша психологічна допомога. Психологічна допомога в кризових ситуаціях.
9. Концепція психологічної кризи. Види криз (соціогенні, психогенні, вікові та екзистенціальні).
10. Дослідження кризових станів. Визначення кризової ситуації. Види кризових ситуацій.
11. Теорія екзистенціальних криз (І. Ялом). Клінічний прояв вікових та екзистенціальних криз, нормальний та патологічний перебіг.
12. Поняття «психологічної травми», критерії діагностики.
13. Психологічні теорії, що пояснюють механізми переживання психотравмуючих ситуацій.
14. Теорія адаптаційного синдрому Г. Сельє.
15. Співвідношення понять «стрес» та «травматичний стрес».
16. Теорія травматичного неврозу З. Фрейда.
17. Динаміка психічної травми (Д. Калшед).

18. Тенденції спонтанного подолання наслідків психічної травми: «метод заспокоєння, «метод відреагування» (О. Феніхель).
19. Вторинні психічні травми. Можливості подолання наслідків психічної травми.
20. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР): підходи до визначення. Основні феномени та принципи діагностики.
21. Травматичність як потенційна можливість порушення цілісності особистості. Ознаки травматичності події.
22. ПТСР: психодинамічна, когнітивна, психосоціальна, психобіологічна модель.
23. Феномен дисоціації, його місце та роль серед симптоматики посттравматичного стресового розладу.
24. Вплив інтрузій на розвиток ПТСР. Техніки стабілізації.
25. Проблема суїциду. Суїцидальний кризовий стан.
26. Дослідження мотивів суїциду. Діагностика суїцидального ризику у дорослих та дітей.
27. Характеристика депресивних клієнтів і клієнтів із суїцидальними намірами. Симптоми депресії.
28. Особливості психологічного консультування суїцидальних клієнтів: завдання консультанта, дії консультанта по відношенню до суїцидального клієнту.
29. Адіктивна поведінка: поняття, чинники.
30. Види адіктивних реалізацій. Стадії і фази адіктивної поведінки. Особливості адіктивної поведінки.
31. Вплив сім'ї на формування адіктивної поведінки. Емоційні відносини з людьми при адіктивній поведінці.
32. Психологічна практика при роботі з адіктом. Профілактика патологічно залежної поведінки.
33. Метод дебрифінгу у груповому консультуванні постраждалих у екстремальній ситуації.

ГЛОСАРІЙ

Агресія, агресивна поведінка – це фізична або словесна поведінка людини, спрямована на пошкодження або руйнування.

Адиктивна поведінка (від лат. addictio – сліпо відданий, той, що потрапив у рабську залежність) – одна з форм девіантної поведінки, особливий тип деструктивної поведінки, який виражається у прагненні до відходу від реальності через зміну свого психічного стану.

Апатія – хворобливий стан, байдуже ставленням до навколишнього, що характеризується зникненням зовнішніх проявів емоційних реакцій. Людина занурена у себе, слабо реагує або не реагує на зовнішні подразники.

Амбівалентність почуттів (від гр. amphi – префікс, що позначає подвійність, і лат. valentia – сила) – непогодженість, суперечливість декількох емоційних відношень, що одночасно відчуються до деякого об'єкта.

Асоціація (від лат. associatio – з'єднання) – зв'язок між психічними явищами, при якому актуалізація (сприйняття, уявлення) одного з них спричиняє появу іншого.

Вплив – у психології процес і результат зміни індивідом поведінки іншої людини, її установок, намірів, уявлень, оцінок тощо у процесі взаємодії з ним.

Гострий стрес – це негайна реакція організму на ситуацію (наприклад, загроза і переляк). Такий стрес може виникнути, коли людина дізнається про смерть коханої людини або стає свідком смерті. Гостра реакція на стрес виникає протягом місяця з моменту травми й триває від 2-х днів до 4-х тижнів.

Гострий стресовий розлад – короткочасна, як і гострий стрес, реакція але на набагато більш травматичний випадок і спричиняє значно більш проблемні та сильні симптоми у відповідь на травму.

Дебрифінг – форма кризової інтервенції, що являє собою особливим чином організоване обговорення в групах людей, які спільно пережили стресову або трагічну подію. Мета – мінімізувати ймовірність важких психологічних наслідків після стресу.

Депресія – термін, що використовується для позначення настрою, симптому та синдромів афективних розладів. Зазвичай, використовується в значенні психічного стану поганого настрою і відрази до діяльності.

Діагноз психологічний (від гр. *diagnosis* – розпізнавання) – це кінцевий результат діяльності психолога, спрямованої на описання і з'ясування сутності індивідуально-психологічних рис особистості з метою оцінки їхнього актуального стану, прогнозу подальшого розвитку і розробки рекомендацій, обумовлених завданням обстеження.

Дистрес – стан, при якому людина не в змозі повністю адаптуватися до стресових ситуацій та спричинених ними наслідків і проявляє дезадаптивну поведінку.

Его-ідентичність (*Ego identity*) – сукупність уявлень особистості про себе, які дають можливість відчувати свою унікальність і аутентичність.

Екстремальна ситуація – це ситуація, що раптово виникла, загрозлива або суб'єктивно сприймається людиною як загрозлива життю, здоров'ю, особистісній цілісності та благополуччю, як самої людини, так і значущих для неї оточуючих.

Еустрес – стан, внаслідок якого підвищується функціональний резерв організму, відбувається його адаптація до стресового фактору. Цей вид стресу включає в себе всі реакції організму, які забезпечують термінову адаптацію людини до нових умов. Він дає можливість уникнути неприємної ситуації, боротися або пристосуватися. Такий стан може бути і небезпечним, якщо затягнеться на тривалий період.

Залежність – буває фізіологічною, якщо сам організм має потребу в даній речовині для нормального (скоріше, звичного) функціонування, або психологічною, якщо ця потреба має афективну природу.

Здоров'я психічне – стан душевного благополуччя, що характеризується відсутністю хворобливих психічних проявів і забезпечує адекватну умовам дійсності регуляцію поведінки та діяльності.

Інтервенція – це намагання аналітика розпізнати несвідомі процеси на основі їхніх похідних та повідомити їх пацієнтові у формі «гіпотетичних конструкцій і реконструкцій», спираючись на припущення, що ці процеси визначають прояви поведінки (симптоматики) пацієнта.

Інтрюзивні спогади, думки та відчуття – такі спогади можуть виникати в будь-який час дня цілком несподівано або внаслідок дії певних чинників чи нагадувань з оточення людини, й викликати відчуття смутку чи страждання.

Конфлікт внутрішньоособистісний – гостре негативне переживання, викликане зіткненням протилежних ціннісних орієнтацій особистості, її потреб, інтересів, прагнень, що відображає суперечливі зв'язки з соціальним середовищем.

Криза (грец. krisis – поворотний пункт, вихід) – стан особистості, спричинений її зіткненням з нездоланими перешкодами на шляху досягнення важливих для неї цілей.

Кризове консультування – консультування, що застосовується у разі необхідності надання отримувачам соціальної послуги, які перебувають у стані кризи, термінової допомоги, спрямованої на емоційну підтримку й увагу до їхніх переживань, усвідомлення впливу кризової ситуації, розширення свідомості та підвищення психологічної компетентності, зміну ставлення до проблеми (від «глухого кута» до «вибору рішення»), підвищення стресової та кризової толерантності, відповідальності отримувача, засвоєння нових моделей поведінки (Міністерство соціальної політики України, Наказ «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування» від 02.07.2015 № 678).

Кризове консультування – надання професійної допомоги людині, яка переживає сильний стрес або психологічну травму.

Механізм захисний (механізм захисту) (від гр. mechane – знаряддя, машина) – сполучені з Я автоматичні несвідомі механізми, що забезпечують психічний захист особистості.

Напруження – психічний стан людини, що виникає внаслідок складних, екстремальних ситуацій чи очікування їх, які ставлять до людини підвищені, граничні вимоги. Н. може призвести до неадекватності реакцій в поведінці чи діяльності людини, звуження поля уваги, стереотипності мислення, інертності тощо.

Неконтрольоване нервово тремтіння – реакція організму, коли людина не може за власним бажанням припинити сильне тремтіння всього тіла або окремих частин.

Ознаки рухового збудження, дезорієнтації – людина знаходиться у стані крайнього збудження, постійно рухається, може поводитись агресивно, втрачає орієнтацію в навколишньому світі, не реагує на соціальне оточення.

Особистісна тривожність – досить стійка індивідуальна характеристика особистості, що відображає її схильність до неспокою і передбачає наявність у неї тенденції сприймати досить багато ситуацій як загрозливих, відповідаючи на кожну з них певною реакцією.

Паніка – несвідомий, нестримний страх, викликаний дійсною чи уявною небезпекою, що охоплює людину чи багатьох людей; неконтрольоване прагнення уникнути небезпечної ситуації.

Перша психологічна допомога – це сукупність заходів психологічної підтримки та практичної допомоги людям, які страждають або відчують потребу в чомусь, зазнали впливу надсильних стресорів. Її надання не передбачає значної професійної підготовки – достатньо знань, отриманих в рамках загальноосвітнього психологічного інформування, і природної здатності проявляти співчуття, людяність. Першу психологічну допомогу можна розглядати як здійснення гуманних, підтримуючих заходів реагування на страждання особи, яка може потребувати підтримки.

Перша психологічна допомога – первинна допомога людині, яка пережила травмуючу подію.

Піраміда психосоціальних інтервенцій – це система заходів, спрямованих на психосоціальну допомогу та підтримку дорослих і дітей, які

зазнали впливу надзвичайних ситуацій відповідно до характеру спричинених стресовими/травматичними подіями психологічних реакцій людей та характеру їхніх потреб у допомозі.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – це крайня реакція на сильний стресор, що загрожує життю людини.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – відстрочена реакція на травматичний стрес, яка здатна викликати психічний розлад у будь-якої людини.

Психічна травма – це реакція організму на подію, яка травмує людину. Ця подія має надмірне навантаження на ресурси організму, які необхідно для того, щоб це пережити.

Психологічний вплив – вживання спрямованих дій на психіку людини, усвідомленого або неусвідомленого характеру за допомогою переконання або сугестії для формування певної системи уявлень, дій та відношень, які суб'єктивно сприймаються особою як особисто приналежні.

Психологічна травма, або травма психічна, психотравма – травма, що виникла в результаті дії на психіку людини особисто значущої інформації; емоційна дія, яка спричинила психічний розлад; шкода, нанесена психічному здоров'ю людини в результаті інтенсивного впливу несприятливих факторів середовища або гостроемоційних, стресових впливів інших людей на її психіку. Психологічна, емоційна або психічна травма (множина *traumata, traumas*; від давньогрецького *τραύμα* «рана») використовується в психології для опису психологічної травми, аналогічної травмі в медицині, яка супроводжується сильним психологічним потрясінням. Це може бути спричинено людьми, стихійними лихами, а також тортурами тощо (травми дитинства, воєнні травми).

Психологічна реабілітація – система заходів, спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій, якостей, властивостей особи, створення сприятливих умов для розвитку та утвердження особистості.

Професійна реабілітація – система заходів, спрямованих на підготовку особи до професійної діяльності, відновлення чи здобуття професійної працездатності шляхом адаптації, реадaptaції, навчання, перенавчання чи перекваліфікації з можливим подальшим працевлаштуванням та необхідним соціальним супроводженням з урахуванням особистих схильностей та побажань особи.

Робочий альянс означає стосунки між аналітиком і пацієнтом, що є фрагментом відношення до реальності і які слід відрізнити від стосунку переносу (Ральф Р. Грінсон).

Ситуація суїциду – фіксація людини на думці про певну, важливу для себе проблему, шляхів вирішення якої вона не бачить окрім скоєння суїциду.

Стрес – це особлива форма емоційного переживання, що виникає в екстремальній життєвій ситуації та вимагає від людини мобілізації нервово-психологічних сил. Він з'являється в ситуаціях погрози, небезпеки, образи тощо. Термін «стрес» був уведений Г. Сельє, який визначив стрес як сукупність стереотипних, філогенетично запрограмованих неспецифічних реакцій організму, які первинно підготовлюють організм до фізичної активності, реакція протидії (боротьба або втеча).

Ступор – стан нечутливості, отупіння, нерухомості в людини, який виникає при психічних захворюваннях, отруєннях, травматичних ушкодженнях мозку і та інше. Людина може «застрягати» у дивних позах та зберігати їх тривалий час.

Тест проєктивний (прожективний) – сукупність методик цілісного вивчення особистості, заснованого на психологічній інтерпретації результатів проєкції.

Флешбеки – мимовільні рецидивні спогади. У ці моменти людина переживає свій досвід наново, зазвичай дуже яскраво. «Флешбек» – не лише сильна емоція, але і потужна реакція всього тіла. У цьому стані можна повністю поринути в лячний спогад або відчутти тільки його «уламки» – наприклад, почути звуки або відчутти неприємний запах. Епізоди минулого можуть повертатися й у вигляді нічних кошмарів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основна література

1. Анєнкова І. П., Байдан М. А., Русова В. М. Психологічне консультування: навч. посіб. Київ: Каравела, 2018.
2. Антонова-Турченко О. Г. Від конфлікту до взаєморозуміння. Київ: Ін-т психології, 2020. 36 с.
3. Главацька О.Л. Основи психологічного консультування особистості: навч. посіб. Київ: Каравела, 2018.
4. Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Корня Л.В. Психологічна оцінка суїцидального ризику у військовослужбовців. Методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2019. 206 с.
5. Олійник А. Психопрофілактична робота з релігійної протидії суїцидальності у середовищі студентської молоді / *Вісник Львівського університету*. Серія психологічні науки. 2019. Випуск 4. С. 47-54.
6. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2 / Загальна редакція: Л. Царенко. Київ, 2018. 240 с.
7. Панок В., Титаренко Т., Чепелева Н. Основи практичної психології: підручник. Київ : Либідь, 2019. 536 с.
8. Перша психологічна допомога в гострих стресових ситуаціях: навч.-практич. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.А. Моргунов ; [О.І. Федоренко та ін.] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 84 с.
9. Психологія екстремальності та психопрофілактика психічної травми й суїцидальних намірів: навч.-метод. посіб. / Л. І. Магдисьок та ін. Луцьк: Вежа-Друк, 2021. 236 с.
10. Синишина В. М. Психологічна допомога при впливі екстремальних чинників на життєдіяльність особистості // Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми екологічної психології: життєве середовище особистості у психологічному вимірі» (18-19 травня 2018 року, Київ)

/ за ред. Ю.М. Швалба. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. С.109-113.

11. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій : практичний посібник / [Т. М. Титаренко, М. С. Дворник, В. О. Климчук та ін.] ; за наук. ред. Т. М. Титаренко / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 220 с.

Інформаційні ресурси:

1. Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт.

URL : <http://www.mon.gov.ua>

2. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : офіційний

сайт URL : <http://www.nbuv.gov.ua/>

3. Одеська національна наукова бібліотека : офіційний сайт. URL :

<http://odnb.odessa.ua/>.

4. Бібліотека Університету Ушинського : офіційний сайт. URL :

<https://library.pdpu.edu.ua/>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Фахівці Метро Крайсис Лайн повторюють: «Запам'ятайте: ми не вирішуємо проблеми клієнтів, ми допомагаємо знайти рішення, яке вони вважають своїм» (Керівництво по телефонному консультуванню, 1996).

Психологу-консультанту також варто звернути увагу ще на дві рекомендації цієї ж служби, що дозволяють конкретизувати і зробити більш дієвим рішення клієнта.

Правило 1. Мінімальні зміни, що ведуть до подолання кризи.

Занадто грандіозну і глобальну задачу неможливо виконати до кінця. Важливо ставити перед собою реальні, досяжні цілі. Використовуйте маленькі завдання - ті, вирішення яких з більшою ймовірністю приведе до успіху. Такий підхід надихає людей і вони легше схиляються до відновлення спроб вийти з кризи. Не перестарайтеся, закликаючи їх зробити більше, ніж вони міг би, - це може привести до провалу.

Правило 2. Розгляд конкретного плану.

На закінчення дайте людині можливість сказати вам, що він має намір зробити для виходу з кризи. «Коли ви покладете слухавку (закриєте двері мого кабінету), що ви будете робити?» Або «Завтра ви хотіли подзвонити комусь; який у нього номер телефону?». Таким чином ви підтримуєте людини (Керівництво по телефонному консультуванню, 1996).

Провести аналіз кейсу за схемою:

1. Визначте теми.
2. Схарактеризуйте гіпотези (питання).
3. Визначить шляхи рішення.

Ситуація 1.

Сергій працює програмістом в одній із комп'ютерних фірм. Йому набридла робота, з дружиною постійні конфлікти, з дітьми-підлітками не може знайти порозуміння. Він почав пити, перестав поважати себе. Крім усього іншого, він став приносити з роботи різні деталі до комп'ютера, причому не тому, що вони були йому потрібні, просто він отримував задоволення від того, що їх крав, але ніхто не звертав на це уваги.

Ситуація 2.

Дівчинка 14 років. Навчається у восьмому класі. Відмітки відмінні, вчителі відзначають її виняткові здібності, особливо лінгвістичні. Контактна. З 13 років почала займатися проституцією. Психологу сказала таке: «Мій батько, якого я не знала, і точно не знаю, чи була мама з ним зареєстрована чи ні, – алкоголік. Звичайно, він ніколи не цікавився моїм існуванням. Я живу з мамою та бабусею. Мама-вчителька музики отримує жалюгідні гроші. Бабця-лежача. Бабця кричить від безпорадності, мати кричить від безпорадності, а мені що повіситися? Навчаюся я добре і можу вирішити завдання, але тільки за щось – за гарний обід чи фірмову шмотку».

Ситуація 3.

Валерій 38 років. Після знайомства з мормонами в метро став постійно ходити на їхні недільні заходи. У понеділок він тільки й робив, що розповідав товаришам по службі про те, що дізнався нового. Багато хто з них був православними християнами, і їм зовсім не до вподоби були його розмови. Здавалося, нова віра засліпила його, і він не хотів чути жодних аргументів

проти. Його непримиренна позиція та прагнення знайти однодумців стали викликати тривогу у керівництва підрозділу, в якому він працював. Йому зробили кілька зауважень, але безрезультатно. Його поведінка стала ще агресивнішою. Він каже: «Якщо я намагаюся врятувати душі людей, то я правий у тому, що роблю. До того ж ви не можете дорікати мені за те, що я погано працюю. Які ж до мене претензії?».

Ситуація 4.

Студентка 2-го курсу медичного факультету. Їй хочеться краще організувати своє життя. Вона багато займається як удома, так і в університеті і навіть займається спортом. Однак їй здається, що її життя недостатньо заповнене. Її виховує одна мама, за професією лікар-стоматолог. Вона працює у приватній клініці. Мама пропонує почати потроху працювати у її клініці. Але дівчинка вважає, що вона на це не має часу.

Ситуація 5.

Антон досить комунікабельний та жвавий хлопчик п'яти років, обожнює гратись з ровесниками. Але, час, відведений для ігор, досить обмежений. Серйозна та строга мама вважає, що багато бавитись – це зайве. Набагато корисніше зайняти дитину вивченням англійської мови, заняттям музикою та переглядом розвиваючих фільмів. Відтак, погратися з ровесниками для хлопчика стало рідкісним святом та винагородою за старання.

Проаналізуйте психологічну доречність виховної стратегії мами.